

УДК 343.46

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.28>

Ждан М.Д.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
ORCID.org/0000-0002-7773-0402*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень ПРОТИ ТРУДОВИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Постановка проблеми. Останні кримінологічні дослідження все частіше звертаються до проблеми визначення місця та ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки. Існує стала доктринальна думка про те, що жодне кримінальне правопорушення не відбувається без активної або пасивної участі потерпілого. Аналіз державної статистики та судової практики, а також останніх стратегій запобігання різного роду кримінальним правопорушенням свідчить про актуальність такого підходу, а отже, і своєчасність дослідження феномену жертви у кримінології. Водночас, варто також звернути увагу, що можна виділити сукупність суспільно небезпечних діянь, роль жертви в механізмі вчинення яких не є однозначною. Одним із прикладів наведеної тези є кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кримінальні правопорушення проти трудових прав і свобод людини і громадянина розглядалися в роботах М. Сийплові, В. Тарасенко, В. Павликівського, І. Васильківської, Н. Пархоменко, О. Скрипнюк та ін. При цьому кримінологічна характеристика жертв таких діянь майже не ставали предметом дослідження вчених, що зумовило актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд кримінологічної характеристики жертв кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина.

Викладення основного матеріалу. Відтак, реалізація віктимності злочинним посяганням відбувається лише тоді, коли виникає очевидна або неочевидна взаємодія злочинця й жертви в життєвій ситуації, у конкретному місці та часі. Зловмисник має оцінити віктимність, зробити у зв'язку з цим вибір об'єкта посягання, прийняти рішення про заподіяння шкоди наміченій жертві й реалізувати злочинний намір за сприятливих обставин. Звідси випливає важливий висновок про форми віктимності. Віктимність проявляється в криміногенній і некриміногенній формах. Криміногенна віктимність або віктимогенність є безпосереднім проявом індивідуально-психологічних рис та якостей особи жертви, виражених у деформаціях свідомості та віктимогенній спрямованості поведінки. Цей різновид віктимності виражає саму особу жертви, її соціальну дефектність, віктимогенну мотивацію і спрямованість поведінки, а також небезпечні передзлочинні зв'язки і відносини з потенційними заподіювачами злочинної шкоди. Криміногенна віктимність характеризується підвищеним ступенем уразливості перед злочинними посяганнями за ініціативи жертви, яка веде себе агресивно і небезпечно. Це підвищена схильність особи наражатися на небезпеку заподіяння злочином шкоди в умовах, коли такої участі можна було уникнути. Криміногенна віктимність безпосередньо породжує злочинну мотивацію, викликає

рішучість у злочинця на заподіяння злочинної шкоди конкретній жертві, штовхає на невідкладну реалізацію умислу, незалежно від сприятливого чи несприятливого розвитку подій і ситуацій [1, с. 56]. У контексті досліджуваного виду кримінальних правопорушень необхідно зауважити, що в більшості випадків між жертвою і кримінальним правопорушником існує тривалий передкримінальний зв'язок, зумовлений наявністю трудових відносин, окрім випадків, коли суб'єкт кримінального правопорушення є загальним (наприклад, при перешкоджанні законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів тощо). Водночас, віктимна поведінка осіб, відносно яких вчиняються такі діяння, є очевидною, детермінованою низкою криміногенних (або умовно криміногенних) чинників та факторів. Отже, можна констатувати, що будь-якій жертві кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод громадян притаманна криміногенна віктимність.

Т. І. Пономарьова вказує, що криміногенна віктимність – це прямий вербальний або поведінковий контакт із кримінальним правопорушником, підтриманий агресивно активними або пасивними діями, що провокують вчинення суспільно небезпечних дій. Віктимність та криміногенна віктимність відрізняються між собою за ознакою потенційної схильності зазнати протиправний вплив (віктимність) та провокації кримінально протиправної мотивації та агресії у кримінального правопорушника (криміногенна віктимність). Учена зауважує, що навіть у випадку криміногенної віктимності вона не може бути єдиною причиною вчинення кримінального правопорушення, а має сприйматись виключно як фактор, який зумовлює обрання саме цієї людини для реалізації протиправного сценарію [2, с. 156]. У залежності від виду віктимності може диференціюватись і тип жертви. Криміногенна віктимність у кримінологічній науці часто має назву конкретної життєвої

ситуації, тобто тих об'єктивних умов, у яких у жертви майже не було шансів не інтегруватись у механізм кримінально протиправної поведінки. Криміногенна віктимність передбачає, здебільшого, пасивний / лабільний тип потерпілих осіб, як таких, які не здійснювали вплив на мотивацію суб'єкта суспільно небезпечного діяння, інакше кажучи, не провокували його.

Такого роду суспільно небезпечні діяння можуть бути теоретично поділені на такі підвиди, як ті, що вчиняються спеціальним суб'єктом та ті, що вчиняються загальним суб'єктом. Водночас *потерпілі від даних кримінальних правопорушень мають таку єдину, об'єднуючу та специфічну ознаку, крізь призму якої може відтворюватись їхня віктимна поведінка – фактична реалізація права на працю*. Це означає, що особа, яка не займається певним родом професійної діяльності, не може бути жертвою таких протиправних діянь. При тому, необхідно зауважити також, що в більшості норм 5 розділу національного кримінального законодавства (кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина) конкретизовано перелік осіб, які можуть вважатись суб'єктами вказаних правопорушень.

Зокрема, відповідно до ст. 170 КК України, потерпілими можуть бути представники професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів; ст. 171 виокремлює жертвою журналіста, який виконує професійні обов'язки / займається законною професійною діяльністю; ст. 172-175 – працівник підприємства, установи або організації будь-якої форми власності (ч. 2 ст. 172 КК України – особливо уразливі категорії працівників – неповнолітні, вагітні жінки, самотні батьки, матері або особа, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю).

Відтак, з приводу ст. 170 КК України, необхідно вказати, що жертви цього кримінального правопорушення є обов'язковою об'єк-

тивною ознакою складу цього діяння, але виключно у випадку, якщо професійні спілки, політичні партії, громадські організації або їх органи здійснювали законну діяльність та були створені, відповідно до вимог нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність. Учені вказують, що, встановлюючи зміст перешкоджання у контексті складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 170 КК України, слід з'ясувати, що означає перешкоджати діяльності. За М. Вебером, основним змістом соціальної діяльності є так звана «проблема смислу» людських дій. Вона пов'язана із системою діяльності засобами структурування у культурній системі смислових орієнтацій, які охоплюють пізнавальні «відповіді», не обмежуючись ними [3]. Ця аналітична схема є важливою для ідентифікації діяльності саме як об'єкта перешкоджання, тобто саме як діяльності профспілки, чи-то політичної партії, громадської організації, їх органів. Іншими словами: будь-яка соціальна діяльність має володіти набором індикаторів соціальної ідентифікації, тобто вказувати на належність її суб'єкта як носія та водночас соціальних смислів (ідей, образів, зокрема несамототожних – так званих симулякрів). Такими індикаторами можуть слугувати цілі та конкретні результати діяльності щодо їх досягнення. У цьому аспекті ключову роль відіграє зіставлення останніх зі статутними завданнями чи то професійної спілки, чи то політичної партії, громадської організації, їх органів. Указані завдання, у які вкладається визначений соціальний смисл, вирізняють ці асоціації з-поміж інших соціальних суб'єктів, надаючи змогу їх ідентифікувати. Цю обставину слід мати на увазі як під час тлумачення кримінально-правової норми, закріпленої в ст. 170 КК України, так і в процесі правотворчості, спрямованої на оптимізацію останньої, а також у процесі правозастосування, зокрема кваліфікації [3]. Водночас, діяльність визначених у кримінальному законодавстві суб'єктів визначає їх зміст та особливості як жертв кримінальних правопорушень, через дві обов'яз-

кові вимоги: офіційне існування та реальне здійснення своїх функціональних обов'язків, кінцева мета яких є небажаною для суб'єкта суспільно небезпечного діяння. Отже, можна підсумувати, що *віктимність професійних спілок, політичних партій, громадських організацій є умовною та полягає в здійсненні передбачених законодавством повноважень, які є небажаними для особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 170 КК України.*

Важливо усвідомити, що соціальними смислами, ідентифікованими саме з відповідними різновидами асоціацій, володіє виключно їх *статутна діяльність*. Перешкоджання саме їй, а не будь-якій іншій діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій, їх органів характеризується суспільною небезпечністю в розрізі заподіяння шкоди тим суспільним відносинам, які охороняються кримінально-правовою нормою ст. 170 КК України.

Додатково варто звернути увагу на іншу юридично значущу обставину: як з об'єктивної сторони проявляє себе статутна діяльність? Для відповіді на це питання звернімося до аналітичних можливостей структурно-функціонального аналізу Т. Парсонса, який зробив вдалу спробу формування єдиного для соціальних наук теоретичного фундаменту дослідження соціальної дії і діяльності. У своїй всесвітньо відомій праці «Про структуру соціальної дії» (1937 р.) учений запропонував вельми продуктивний із гносеологічного погляду підхід, згідно з яким соціальна діяльність охоплює: а) суб'єктів (агентів, акторів), які визначають *мету* і соціальну зумовленість діяльності загалом; б) об'єкти, на які спрямована діяльність суб'єктів; в) засоби, що використовуються суб'єктами для досягнення цілей впливу на об'єкт; г) ситуацію як комплекс об'єктивних та суб'єктивних факторів, що стимулюють, ускладнюють, мотивують чи демотивують суб'єкта і його діяльність; д) процес, тобто заходи, які застосовуються суб'єктом для досягнення соціальної мети [3].

У цьому контексті цікавим є визначення ролі професійних спілок, політичних партій, громадських організацій у механізмі кримінально протиправної поведінки кримінального правопорушника. Платформою для виникнення кримінально протиправного умислу на вчинення такого роду діяння є необхідність утримати перелічених суб'єктів від досягнення певних результатів, які передбачені їх професійною діяльністю. Це можуть бути як глобальні, так і локальні цілі, водночас вони не можуть знаходитись поза межами нормативного поля. Віктимність у цьому випадку визначається або неналежним документальним супроводженням такої діяльності, або втратою контролю за останньою. У всіх інших випадках недоцільним є відведення професійним спілкам, політичним партіям та громадським організаціям ролі у механізмі кримінально протиправної поведінки.

Доробок Т. Парсонса у створенні універсальної теоретичної моделі соціальної діяльності беззаперечний. Однак, не заглиблюючись у її тонкощі, звернімо увагу на два моменти. Перший полягає в тому, що, за слушним зауваженням ученого, соціальна діяльність завжди є телеологічною [3], тобто цілеспрямованою. Це означає залежність соціальної діяльності саме від статутних положень профспілки, політичної партії, громадської організації, їх органів. Другим важливим моментом є те, що ідентифікація соціальної діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій, їх органів має відбуватись у поєднанні (в єдності) з її об'єктивними проявами через відповідні структурні елементи механізму такої діяльності [3]. Проекція відповідних теоретичних положень на площину дослідження спрямованості суспільно небезпечного діяння як об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 170 КК України, дає можливість виокремити такі генералізовані об'єкти впливу з боку винного, що вказують на спрямованість (а не на спосіб) суспільно небезпечного діяння щодо перешкоджання

діяльності профспілки, політичної партії, громадської організації, їх органів:

1) *суб'єкти* системи соціальної діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій чи їх органів, а саме: а) члени профспілки, політичної партії чи громадської організації, наймані працівники за трудовим договором, контрактом або особи, які виконують певні дії в інтересах профспілки, політичної партії чи громадської організації на підставі цивільно-правової угоди (наприклад, особа, яка розповсюджує агітаційні матеріали політичної партії за разову грошову винагороду). Саме ці особи афіліюються із вказаними видами об'єднань через відчуження результатів праці; їхня діяльність у контексті досліджуваного перешкоджання є деперсоніфікованою [3]. Це можна розцінювати як внутрішній та / або конкурентний вплив, пов'язаний із особливостями діяльності, які здійснюються жертвами цього кримінального правопорушення. При цьому, жертва і кримінальний правопорушник можуть мати тривалий, передкримінальний контакт, у зв'язку із наявністю спільних трудових інтересів, одного кола спілкування тощо.

Найчастіше у слідчій практиці трапляються випадки так званого «тиску» – переслідування за місцем основної роботи членів профспілок, політичних партій, громадських організацій за їхню активну участь у вказаних об'єднаннях. Таке переслідування може виражатись у позбавленні преміювання, переведенні на іншу роботу, створенні без необхідності незручного графіку роботи конкретному працівникові, звільненні тощо. Не виключається і переслідування із застосуванням «адміністративного ресурсу»: створення адміністративних перепон (невидача дозволів, ліцензій та ін.), вибіркове (за принципом належності

до об'єднання) притягнення до адміністративної відповідальності, завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності,

постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови тощо. За наявності для того підстав подібні дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 170 та ст.ст. 364, 371, 372 або 375 КК України відповідно; б) інші особи, які є суб'єктами правовідносин за участю профспілок, політичних партій, громадських організацій, їх органів. До таких осіб можуть належати працівники органів державної влади, місцевого самоврядування, а в окремих випадках – наймані працівники, інтереси яких представляє, захищає профспілка тощо; в) інші особи, які є близькими для членів профспілок, політичних партій, громадських організацій, впливаючи на які, існує можливість опосередковано вплинути на діяльність зазначених об'єднань; г) інші особи, які не є членами профспілки, політичної партії чи громадської організації, але є їх прихильниками, соціальною опорою, тобто поділяють відповідні ідеї, виражають підтримку, зокрема у власній політичній, громадянській активності, діяльності [3]. Особливу небезпеку становлять випадки, коли кримінальне правопорушення вчиняється особами, які мають певні владні повноваження у зв'язку із зайняттям відповідних посад. Відсоток таких діянь є достатньо значним (з аналізу кримінальних проваджень та судової практики, близько 44,3 %), що, частіше за все, зумовлено корумпованою зацікавленістю службових осіб, потенційною небезпекою викриття їх протиправної діяльності тощо.

2) *процес*, тобто конкретні заходи, які застосовуються (здійснюються) профспілкою, політичною партією, громадською організацією, їх органами як зміст соціальної діяльності. Іншими словами: перешкоджання може бути спрямоване не безпосередньо на суб'єктів, а на заходи, які організуються колективно або ж які не мають чітко визначеної суб'єктної ідентифікації, здійснюються від імені та в інтересах об'єднання загалом, а саме: а) інформаційні заходи: перешкод-

жання поширенню інформації про діяльність професійних спілок, політичних партій, громадських організацій; дезінформація; несанкціоноване втручання у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), що призвело до витоку, втрати, підробки, блокування інформації, яку використовує у своїй діяльності професійна спілка, політична партія, громадська організація тощо. За наявності для того підстав такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 170 та однією зі ст.ст. 361–363-1 КК України відповідно; б) організаційні заходи. Злочинні дії досліджуваного характеру проявляються в цьому аспекті у перешкоджанні проведенню зустрічей із діловими партнерами, зборів тощо; в) правові (правореалізаційні) заходи, які полягають у вчиненні від імені профспілки, політичної партії, громадської організації чи їх органів дій, спрямованих на реалізацію суб'єктивних прав. Перешкоджання цим заходам, зокрема, може проявлятися у безпідставній відмові реєстрації змін керівного складу політичної партії, громадської організації, умисному ненаданні відповідей на звернення профспілок, політичних партій, громадських організацій, невиконанні прийнятих ними рішень, якщо таке виконання є обов'язковим, згідно з чинним законодавством, тощо [3]. Отже, з огляду на викладене, у межах розглядуваної норми можна виділити такі групи як: жертви-політичні партії; жертви-громадські організації; жертви-органи громадських організацій (оскільки, відповідно до національного законодавства, професійні спілки не є самостійним суб'єктом та функціонують у межах громадських організацій, виділення в окрему категорію таких жертв не є доцільним). Більш конкретизованою є така типологія: 1) *жертви внутрішнього та / або конкурентного впливу* – представники професійних спілок, політичних партій, громадських організацій нормальна діяльність яких порушується або представниками їх колективу, або інших суб'єктів, які займаються аналогічною діяльністю; 2) *жерт-*

тви професійно-службового впливу – представники професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, нормальна діяльність яких порушується службовими особами через корупційну зацікавленість, службову залежність, наявність потенційної можливості викриття їх незаконної діяльності тощо; 3) *жертви зовнішнього впливу* – представники професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, нормальна діяльність яких порушується іншими громадянами через особисту зацікавленість.

Дещо схожою є ситуація із *перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, кримінальна відповідальність за яке передбачене в ст. 171 КК України*. у цьому контексті необхідно зауважити, що журналісти в чинному кримінальному законодавстві достатньо якісно та повно захищені, зокрема також і норами, розміщеними в інших розділах національного кримінального законодавства. Водночас, у ч. 1 ст. 171 КК України чітко визначено, від яких конкретних дій може постраждати журналіст під час здійснення своєї професійної діяльності: незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, незаконна відмова в доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності [4]. Як і в попередньому випадку, мета кримінально протиправного посягання полягає у недопущенні реалізації журналістом своїх повноважень через небажання оприлюднення інформації певного змісту. Через те роль жертви-журналіста в механізмі кримінально протиправної поведінки суб'єкта діяння є аналогічною та полягає в його професійних особливостях.

Посягання на законну професійну діяльність журналістів порушують основоположні

принципи інформаційних відносин: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свободу обміну нею; об'єктивність інформації; повноту та точність, законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Цілком зрозуміло, що законна діяльність журналістів потребує належної правової охорони, зокрема, і за допомогою використання засобів кримінального права. Водночас сказане не може стосуватись журналістської діяльності, яка провадиться всупереч законодавчим вимогам, виходячи за межі наданих журналістам прав і з порушенням покладених на них обов'язків. Відповідні діяння так само потребують кримінально-правового реагування, адже в результаті їх вчинення зазвичай порушуються ключові права і свободи людини, завдається істотна шкода інформаційній безпеці держави та ін. [5, с. 91]. Спочатку посилення гарантій журналістської діяльності, а потім удосконаленням механізму її забезпечення, власне, і привернули увагу до такого об'єкта кримінально-правової охорони, який з'явився 5 квітня 2001 р., проте був непомітним до внесення вказаних вище змін та доповнень до КК України [6]. Наведений перелік ілюструє низку суспільних відносин, які порушуються у зв'язку із посяганням на право журналіста на здійснення нормальної професійної діяльності. Водночас актуальним також залишається положення про те, що особа, на яку здійснюється протиправний вплив, повинна мати нормативно визначені трудові відносини, тобто бути працевлаштована на телевізійних каналах, редакціях тощо. Виконання повноважень, які виходять за межі професійної діяльності журналіста, не передбачені ст. 171 КК України.

Учені також вказують, що об'єктом кримінального правопорушення є законна професійна діяльність журналіста, який зі ст. 171 КК України майже через 15 років «перекочував» у назву розділу XV Особливої частини кримінального закону та в нові статті цього розділу із вказівкою саме на законну профе-

сійну діяльність журналіста. У розділі XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів», визначати, що професійна діяльність журналіста буде законною, коли відбувається відповідно до нормативно-правових положень, визначених Конституцією України, законами України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. № 74/95-ВР, «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ, іншими законодавчими актами України, ратифікованими нею міжнародними договорами у сфері свободи слова та інформації [7, с. 736]. Встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналіста забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів [6]. Отже, до типів жертв кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, необхідно віднести: 1) жертв-провокаторів протиправного впливу – журналісти, які своїми зухвалими діями (наприклад, через погрозу оприлюднити небажану інформацію) провокують на перешкоджання здійснення ними професійних обов'язків; 2) пасивних жертв – журналісти, які припиняють свою діяльність через зовнішній / внутрішній протиправний вплив без спроб чинити опір неправомірним діям; 3) умовні жертви – журналісти, які помилково вважали, що їм завважали здійснювати професійну діяльність без наявних та підтверджених підстав; 4) несвідомі жертви – журналісти, відносно яких було вчинено кримінальне правопорушення завуальованими способами, що унеможливило адекватне сприйняття ними реальної ситуації. *Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 172-175 є, майже повною мірою аналогічними за колом потерпілих осіб, окрім особ-*

ливо уразливих категорій суб'єктів, визначених в ч. 2 ст. 172 КК України. Особливістю досліджуваних діянь є те, що віктимна поведінка жертв, здебільшого, зумовлена відсутністю необхідних правових знань, зокрема трудового законодавства.

Що стосується кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, аналіз норм кримінального законодавства надав можливість підсумувати, що віктимна поведінка жертв цих кримінальних правопорушень зумовлена необережністю суб'єкта, який відповідає за безпеку на виробництві, та власної пасивності та лабільності призвело до потрапляння в суспільно небезпечну подію.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження, а також аналіз державної статистики та судової практики дозволили підсумувати, що *причинами та чинниками віктимізації населення є:* 1) відсутність нормативно визначеного порядку здійснення контролю за суб'єктами господарської діяльності; 2) здебільшого закритий характер інформації про стан кримінально протиправної діяльності у сфері порушення трудових прав; 3) відсутність необхідного балансу інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів; 4) відсутність належної юридичної відповідальності фізичних осіб підприємців; 5) відсутність механізму проведення позапланових заходів контролю за діяльністю підприємств, установ та організацій різного типу власності; 6) незадовільні умови ведення малого та середнього бізнесу через зловживання обов'язками контролюючими особами; 7) відсутність належного захисту окремих фізичних та юридичних осіб, які здійснюють законну діяльність, унаслідок якої зазнають кримінально протиправного впливу. Усе це призводить до порушення нормальних трудових відносин та поступово дезорганізує осіб, що має наслідком прийняття ними незадовільних умов праці.

До основних властивостей та ознак жертв кримінально протиправного посягання на трудові права та свободи необхідно віднести:

1) *юридична амбівалентність* – низький рівень / повна відсутність правової обізнаності, здатності до аналітичної діяльності, вміння тлумачити та використовувати на практиці норми трудового законодавства; 2) *несформований комплекс соціальних цінностей* – гіпотрофоване уявлення про межі трудових відносин та особистої безпеки на виробництві; 3) *нестійкий баланс довіри / недовіри до правоохоронних органів*, що латенізує такого

роду діяння; 4) *лабільна емоційна сфера* – відсутність здатності своєчасно усвідомлювати та реагувати на порушення трудових прав і свобод; 5) *надмірна політизація* – бачення всіх протиправних дій, спрямованих на порушення трудових прав як наслідок незадовільної політико-економічної ситуації в країні; 6) *трудо-вий радикалізм* – відтворюється у прагненні отримати вигоду із професії, незважаючи на систематичні порушення трудових прав.

Анотація

У статті надається кримінологічна характеристика жертв кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. Вказується, що в більшості випадків між жертвою і кримінальним правопорушником існує тривалий передкримінальний зв'язок, зумовлений наявністю трудових відносин, окрім випадків, коли суб'єкт кримінального правопорушення є загальним (наприклад, при перешкоджанні законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів тощо). Водночас, віктимна поведінка осіб, відносно яких вчиняються такі діяння, є очевидною, детермінованою низкою криміногенних (або умовно криміногенних) чинників та факторів. Зазначається, що аналіз норм кримінального законодавства надав можливість підсумувати, що віктимна поведінка жертв кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва зумовлена необережністю суб'єкта, який відповідає за безпеку на виробництві, та власної пасивності та лабільності. Підсумовано, що до основних властивостей та ознак жертв кримінально протиправного посягання на трудові права та свободи необхідно віднести: 1) юридичну амбівалентність – низький рівень / повна відсутність правової обізнаності, здатності до аналітичної діяльності, вміння тлумачити та використовувати на практиці норми трудового законодавства; 2) несформований комплекс соціальних цінностей – гіпотрофоване уявлення про межі трудових відносин та особистої безпеки на виробництві; 3) нестійкий баланс довіри / недовіри до правоохоронних органів, що латенізує такого роду діяння; 4) лабільну емоційну сферу – відсутність здатності своєчасно усвідомлювати та реагувати на порушення трудових прав і свобод; 5) надмірну політизацію – бачення всіх протиправних дій, спрямованих на порушення трудових прав як наслідок незадовільної політико-економічної ситуації в країні; 6) трудовий радикалізм – відтворюється у прагненні отримати вигоду із професії, незважаючи на систематичні порушення трудових прав.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, трудові права, жертва, віктимна поведінка, трудові відносини, віктимізація, трудове законодавство.

Zhdan M.D. Criminological characteristics of victims of criminal offenses against labor rights and freedoms of man and the citizen

The article provides a criminological description of the victims of criminal offenses against the labor rights and freedoms of a person and a citizen. It is indicated that in most cases there is a long pre-criminal relationship between the victim and the criminal offender due to the existence of labor relations, except for cases when the subject of the criminal offense is general (for example, when obstructing the legal activity of trade unions, political parties, public organizations, obstructing the legitimate professional activity of journalists, etc.). At the same time, the victim behavior of persons

against whom such acts are committed is an obvious, deterministic series of criminogenic (or conditionally criminogenic) factors and factors. It is noted that the analysis of the norms of criminal legislation made it possible to conclude that the victim behavior of victims of criminal offenses against production safety is due to the carelessness of the subject responsible for production safety, and their own passivity and lability. It is summarized that the main characteristics and signs of victims of criminally illegal encroachment on labor rights and freedoms include: 1) legal ambivalence - low level / complete lack of legal awareness, analytical ability, ability to interpret and use in practice the norms of labor legislation; 2) an unformed complex of social values - a hypotrophied idea of the limits of labor relations and personal safety at work; 3) an unstable balance of trust / mistrust in law enforcement agencies, which delays this kind of action; 4) labile emotional sphere – lack of ability to realize and respond to violations of labor rights and freedoms in a timely manner; 5) excessive politicization – a vision of all illegal actions aimed at violating labor rights as a consequence of the unsatisfactory political and economic situation in the country; 6) labor radicalism – is reproduced in the desire to benefit from the profession, despite systematic violations of labor rights.

Key words: criminal offense, labor rights, victim, victim behavior, labor relations, victimization, labor legislation.

Список використаних джерел:

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.
2. Пономарьова Т. І. Теоретико–прикладні засади становлення та розвитку ювенальної віктимології в Україні : монографія / за заг. ред. Є. С. Назимка. Одеса : Гельветика, 2022. 368 с.
3. Фоменко М. В. Зміст перешкоджання як суспільно небезпечного діяння у складі злочину, передбаченого ст. 170 КК України. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/3_2017/part_2/48.pdf.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Письменський Є. О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. №1 (12). С. 90–103.
6. Поп К. В. Законна професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. URL : <https://z2.fm/artist/263806>.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.